

TIDIGMODERNA UTFYLLNADSLAGER INTILL GUSTAV VASAS KANONRONDELL

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fornlämning
L1984:6664, fastigheten Nyköpingshus 1, Nyköpings socken, Södermanlands län

DENNIS BERNHUS

Rapporter från Arkeologikonsult 2022:3608

ARKEOLOGIKONSULT
Karins väg 5
194 61 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Drönarfotografi av Nyköpingshus (höjd 45 meter). Foto från nordöst.

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet

Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

DRÖNARBILD:

Spridningstillstånd från Lantmäteriet, ärendenummer LM2022/057634.

© Arkeologikonsult 2022

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

TIDIGMODERNA UTFYLLNADSLAGER INTILL GUSTAV VASAS KANONRONDELL

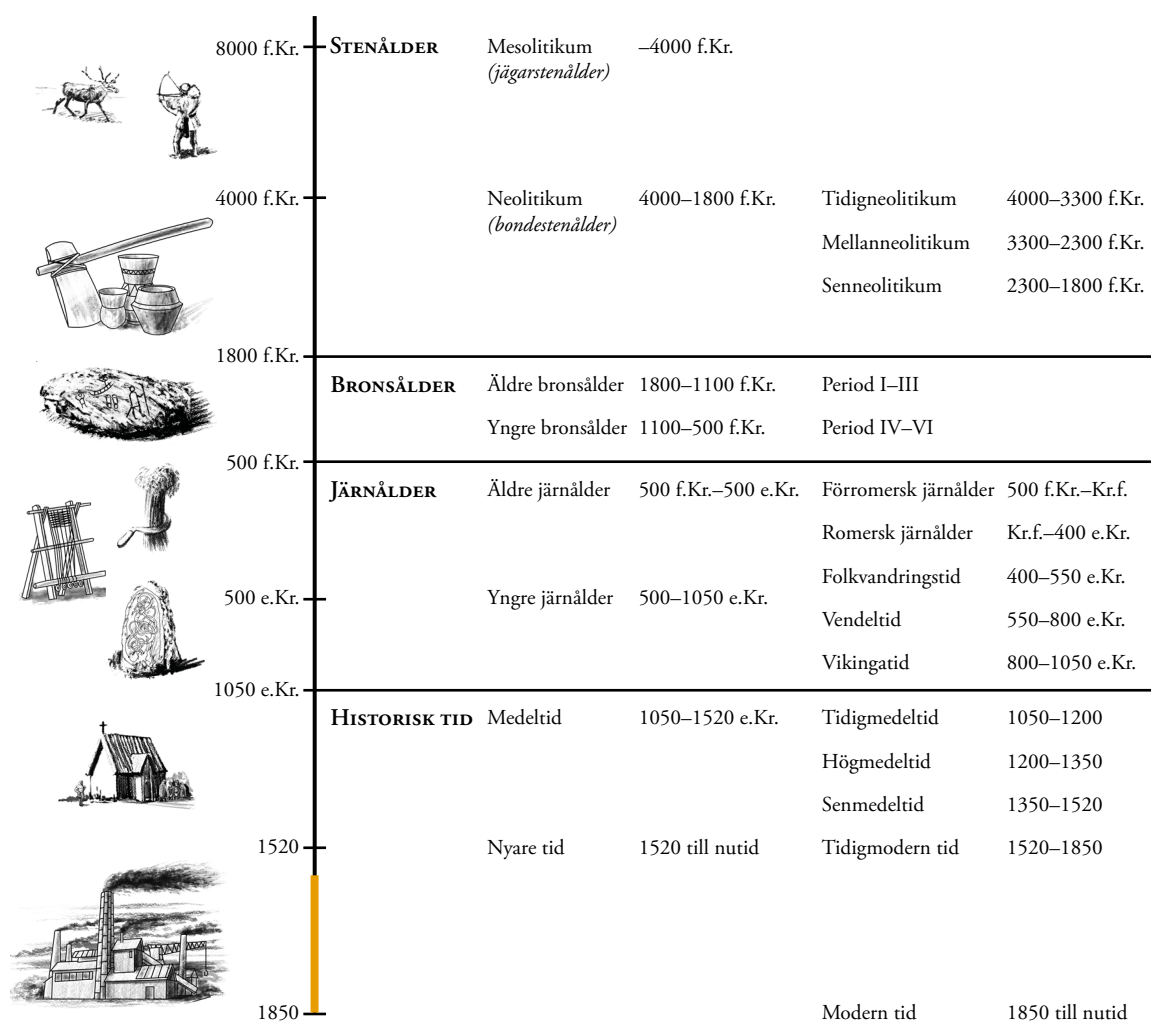
Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fornlämning
L1984:6664, fastigheten Nyköpingshus 1, Nyköpings socken, Södermanlands län

DENNIS BERNHUS

Rapporter från Arkeologikonsult 2022:3608

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

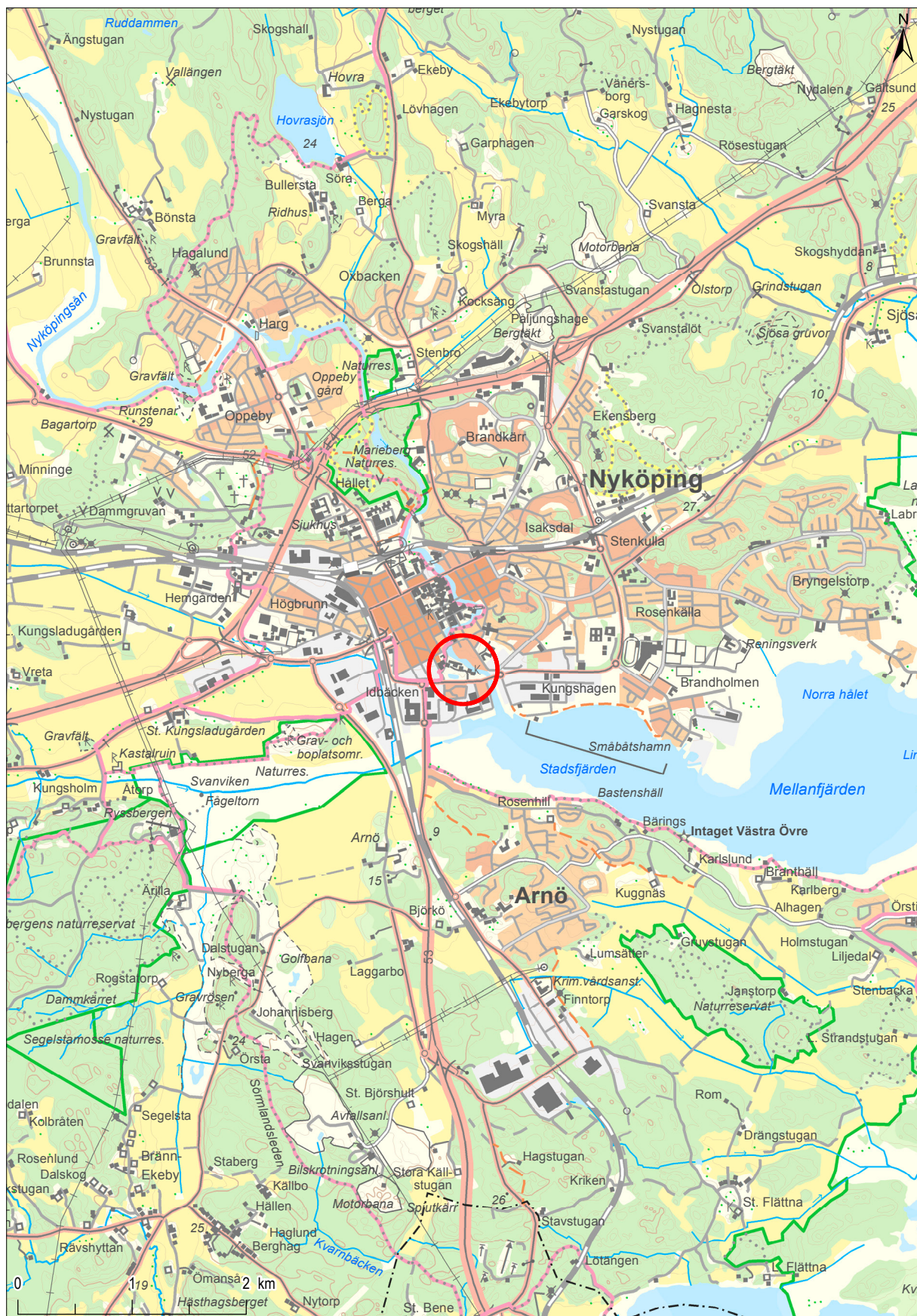
eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING	7
HISTORISK BAKGRUND	8
TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR	9
GENOMFÖRANDE	9
RESULTAT	10
Schakt 1	10
Schakt 2.....	11
SLUTSATS	12
REFERENSER	14
Litteratur	14
Historiska kartor	14
Digitala källor	14
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	15
BILAGOR	16
Bilaga 1. Schakt	16
Bilaga 2. Kontexter	16

Figur 1. Platsen för den arkeologiska undersökningen i centrala Nyköping. Mot bakgrund av Terrängkartan, skala 1:50 000.

SAMMANFATTNING

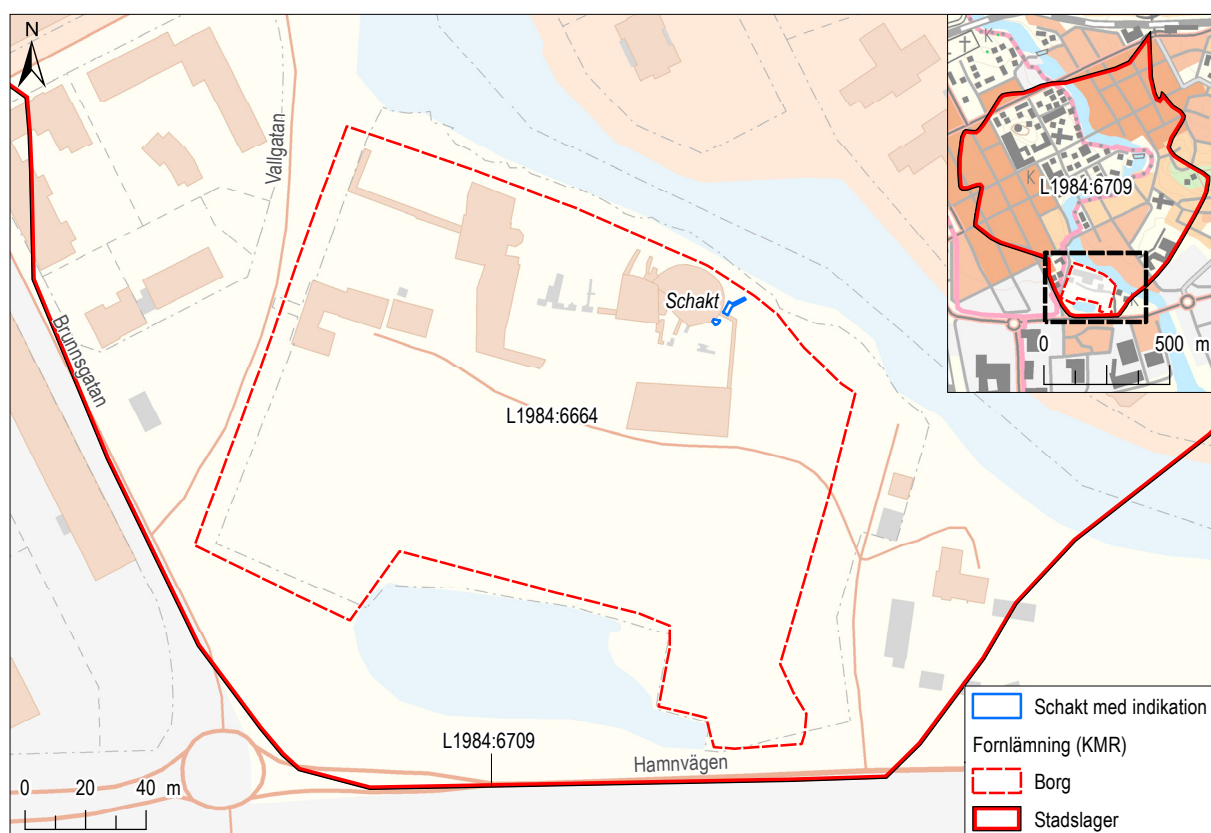
Under en dag i september månad och en dag i oktober månad 2022 genomförde Arkeologikonsult en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanland. Undersökningen gjordes vid Gustav Vasas kanonrondell, fastighet Nyköpingshus 1 inom Nyköpings stadslager (L1984:6709; figur 1). Syftet med undersökningen var i första hand att dokumentera berörda lämningar och kulturlager i samband med att Statens Fastighetsverk skulle åtgärda dränering-

en runt kanonrondellen. Schaktet var sammanlagt cirka 10 meter långt, 1,7 meter brett och 1 meter djupt och grävdes till stor del i redan grävda ytor. Större delen av undersökningsområdet var därför urschaktat i samband med de tidigare markarbeten. Schaktet var uppdelat i två delar, där utfyllnadslager samt en stenkonstruktion undersöktes. De fynd som framkom var keramik, kakel och glas. Fynden kan dateras till tiden mellan 1600–1800-talen. Inga fynd tillvaratogs.

INLEDNING

Arkeologikonsult har på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanland utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom Nyköpings stadslager (L1984:6709) och fastigheten Nyköpingshus 1 (figur 2). Syftet med undersökningen var att dokumentera eventuella lämningars karaktär och

omfattning. Schaktningsövervakningen utfördes i samband med att Statens Fastighetsverk skulle åtgärda dräneringen runt kanontornet Gustav Vasas kanonrondell. Arbetet bestod av att sätta ut två brunnar med tillhörande rör.

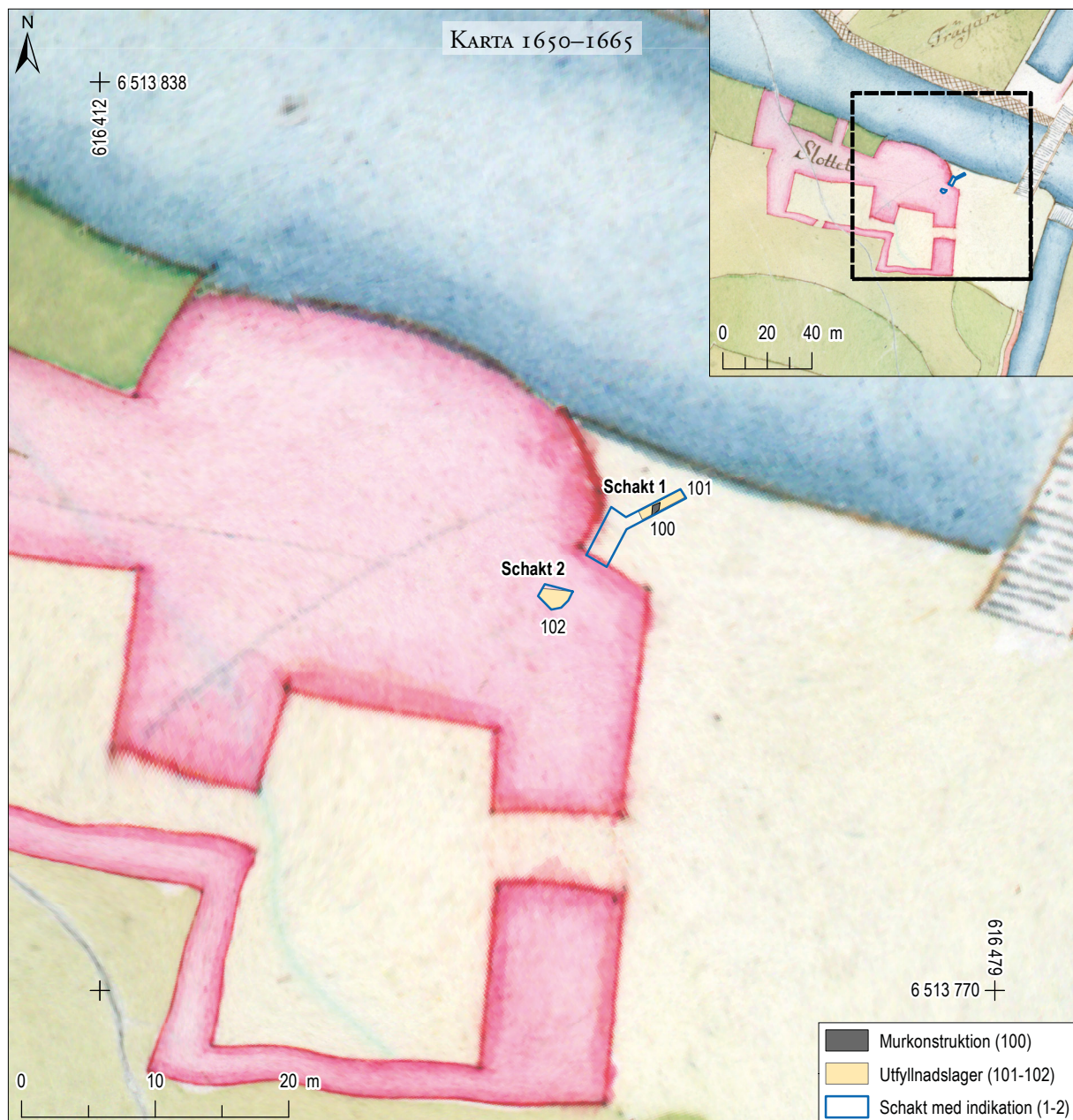

Figur 2. Schakten inom borgen L1984:6664 i centrala Nyköping. Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:2 500. Översikt med stadslager L1984:6709 enligt Kulturmiljöregistret (KMR; urval). Mot bakgrund av Terrängkartan, skala 1:30 000.

HISTORISK BAKGRUND

Kanontornet Gustav Vasas rondell uppfördes runt år 1547. Nyköpingshus omnämns dock för första gången redan 1266 i Erikskrönikan när Magnus (Ladulås) Birgersson blev hertig över Södermanland. Men slottet är kanske mest känt för Nyköpings gästabad år 1317–1318 (Erikskrönikan, utg. 1991). Nyköpingshus har under tidens lopp utsatts för en rad av stridigheter och bränder, från medel-

tid fram till rysshärjningarna 1719. Nyköpingshus var i början av 1700-talet inte mer än en ruin då, beslut togs att rusta upp slottet. År 1726 stod residenset klart, dock var kanonrondellen fortfarande i starkt förfall. Under tidigt 1900-tal gjordes omfattande restaureringsinsatser (Bergman 1992:38ff) (figur 3).

Figur 3. Påträffat murparti följer höjdkurvan och har därför tolkats som en strandskoningsmur. Mot bakgrund av historisk karta från år 1650–1665. Skala 1:500. Översikt i skala 1:3 000.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

I direkt närområde har två tidigare arkeologiska undersökningarna gjorts (Gustafsson Gillbrand 2016; Norberg 2010; figur 4). Vid båda förundersökningar har det påträffats kulturlager med dater-

bart fyndmaterial. Det har även utförts arkeologiska insatser under tidigt 1900-tal, då det påträffades utfyllnader och trästockar.

Figur 4. Tidigare undersökningar i närområdet (Kulturmiljöregistret; urval). Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:1 000.

GENOMFÖRANDE

Fältarbetet utfördes den 9 september och den 26 oktober. Schaktningen var till största del förlagd till redan grävda ytor. Två schakt grävdes, cirka 2 meter respektive 10 meter långa och 1,7 meter breda. *Schakt 1* grävdes norr om och precis intill den norra borggårdsmuren och cirka 1 meter öster om kanonrondellen, ut mot Nyköpingsån. *Schakt 2* var lokaliserat till borggården och intill kanonrondellen och det gamla residenset från år 1726. Schaktet gick längs

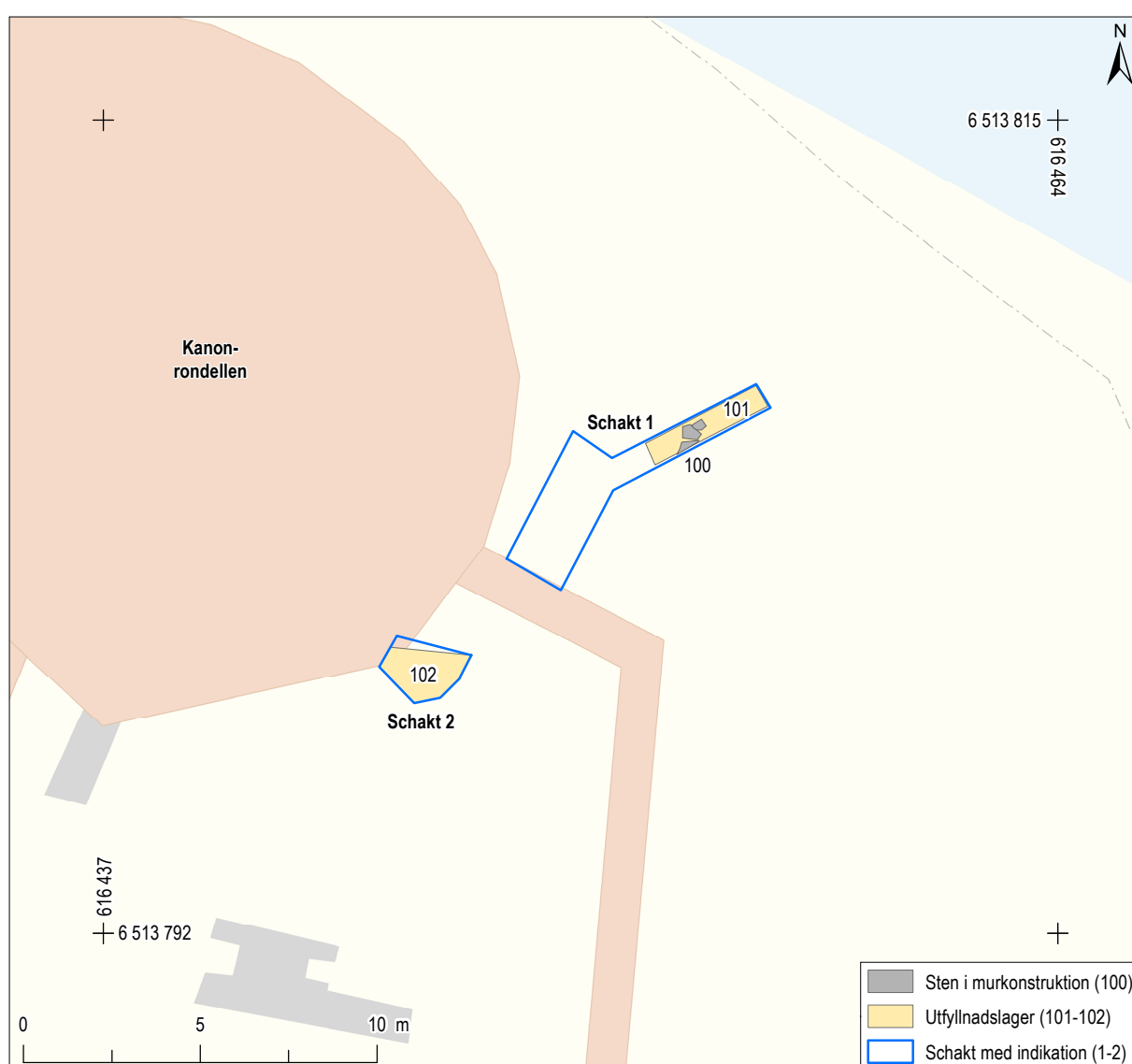
med kanonrondellens östra mur och den södra sidan av norra borggårdsmuren. Schakten grävdes för två brunnar med anslutande rör som ska leda spillvatten ned i Nyköpingsån. Båda schakten grävdes till ett djup av 1 meter under befintlig marknivå. Schaktningen genomfördes skiktvis och när lämningar påträffades rensades dessa fram med handredskap för dokumentering, fotografering och digitala inmätningar med precisions-GPS.

RESULTAT

Schakt 1

Schaktet grävdes 4 meter i nordlig riktning med 1,7 meters bredd för att sedan svänga av åt nordöst där det grävdes 5 meter med en bredd om 0,6 meter, ut mot Nyköpingsån (figur 5). Första fyra metrarna grävdes 1 meter djupt för nedsättning av brunn. Denna del bestod enbart av omrörda påförda massor från tidigare undersökningar. Vid schaktets smalare del framkom ett kompakt raseringslager

(101) med mycket tegel, tegelkross och kalkbruk samt en stenkonstruktion (100) bestående av tre stenar i nordlig riktning (figur 6). Det framkom även en mindre mängd fynd av keramik av typen yngre rödgods och flintgods samt kakel, glas, spik och ett osteologiskt material. Konstruktionen framkom i schaktets botten och kan troligen vara del av en äldre strandskoningsmur. På grund av det smala och grunda schaktet har muren endast gått att tolka översiktligt.

Figur 5. Samtliga anläggningar i schakten. Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:200.

Figur 6. Murkonstruktion 100 och rester av utfyllnadslager 101 i schaktväggarna till schakt 1. Foto från sydväst.

Schakt 2

Schaktet var 2 meter långt och 1,6 meter brett samt 1 meter djupt och grävdes för nedsättning av brunn inne på det gamla residenset borggård. Schaktet var placerat vid den södra sidan av norra borggårdsmuren och vid kanonrondellens östra mur (figur 5).

Schaktet innehöll ett utfyllnadslager (102) med tegel, tegelkross och kalkbruk samt en mindre mängd fynd av yngre rödgods, glas, spik och ett osteologiskt material. Även en del grövre stenplattor framkom i schaktet, vilka möjligen kan ha tillhört en stenlagd gångstig inne på borggården.

SLUTSATS

Den arkeologiska undersökningen visar på omfattande utfyllnadslager, daterade till tiden mellan 1600–1900-talen, intill Nyköpingshus. Stenkonstruktionen som framkom kan dateras till 1600-tal och tolkas som en mur för strandskoningen. Tolkningen baseras på det historiska kartmaterialet, som visar att Nyköpingsån gick direkt upp emot Gustav Vasas kanonrondell (se figur 3). Fynden framkom i

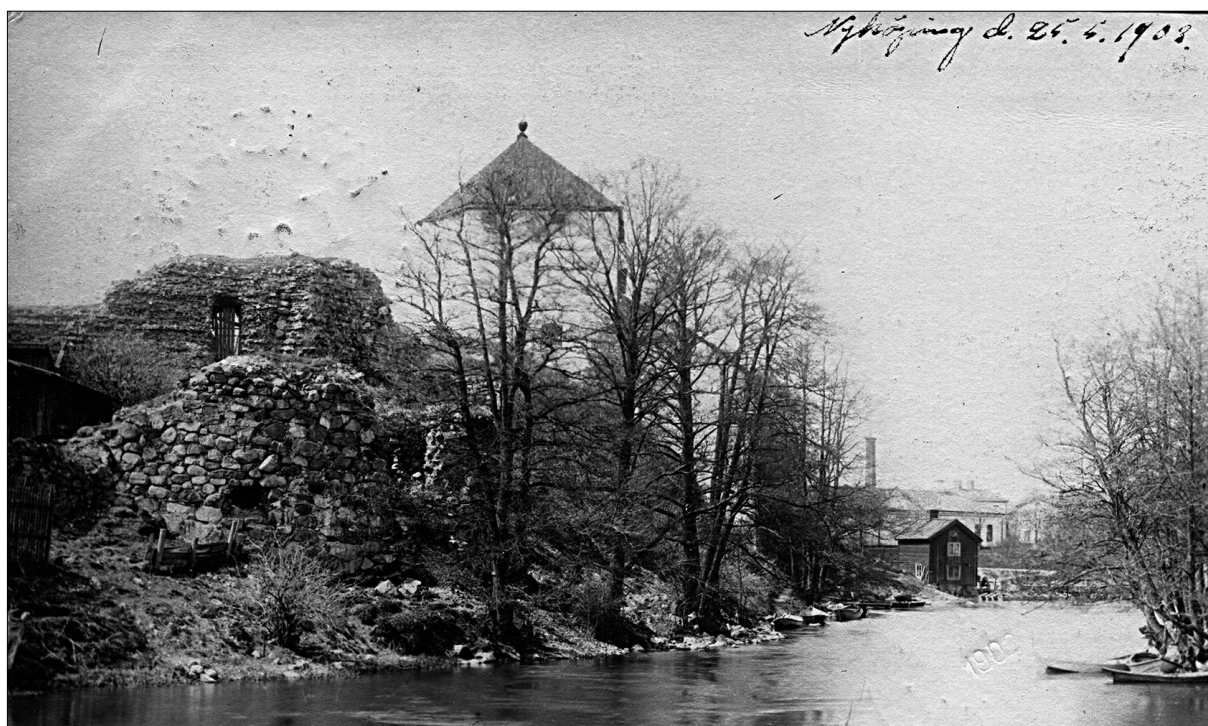
utfyllnadslager och i återdeponerade omrörda massor. Dessa dokumenterades i fält för att översiktligt kunna datera massorna i schakten och gallrades sedan (figur 7). Det kan konstateras att utfyllnadslagren kan dateras till perioden 1600-tal fram till 1800-talets andra hälft. Detta sammanfaller med perioderna då Nyköpingshus genomgick omfattande förändelser samt ombyggnationer av diverse slag.

Figur 7. Urval av fynd som framkom vid schaktningarna och som sedan gallrades. Skala 1:2.

Figur 8. Gustav Vasas kanonrondel. Foto från öst – nordöst.

Figur 9. Vykort från 1903 taget från samma plats som figur 8. Bilderna visar graden av den restaurering som skett under 1900-talet. Källa: Nyköpings kommun bildarkiv, bild-ID NKBFA VYGE82 – Slott. Bilden är beskuren.

REFERENSER

Litteratur

BERG, P. 2015. *Förenklad rapport rörande arkeologisk förundersökning inom fornlämning, Nyköping 231:1 (stadslager) samt fornlämning 64:1 (Nyköpingshus), Nyköpings socken och kommun, Södermanlands län*. Arkivrapport nr 2015:02A.

BERGMAN, M. 1992. *Nyköpingshus. En rundvandring i historia och nutid*. Nyköping.

GUSTAFSSON GILLBRAND, P. 2016. *Gustav Vasas kanonrondell. Fornlämning Nyköping 231:1 & 64:1, Nyköpingshus 1, Nyköpings socken & kommun, Södermanlands län*. Arkeologisk förundersökning. Sörmlands Arkeologi AB. Rapporter 2016:03.

JANSSON, S-B. 1991. *Erikskrönikan*. Redigering, inledning och kommentarer. Tidens förlag. Stockholm.

MATHIESEN, T. 2011. *Tovastugan. Fornlämning Nyköping 231:1, Nyköpingshus 1 & Väster 1:1, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län*. Arkeologisk förundersökning. Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2011:04.

NORBERG, L. 2010A. *Spelgården. Fornlämning Nyköping 231:1, Väster 1:1, Nyköpings socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län*. Arkeologisk förundersökning. Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2010:05.

NORBERG, L. 2010B. *Kanonrondellen. Fornlämning Nyköping 231:1, Nyköpingshus 1, Nyköpings socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län*. Arkeologisk förundersökning. Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2010:06.

Historiska kartor

NYKÖPING 1650–1665
Nyköpings stad, Södermanland
Lantmäteristyrelsen arkiv: C57-1:1
Förrättningsman: Obekant

Digitala källor

KULTURMILJÖREGISTRET (KMR)
Riksantikvarieämbetets söktjänst (Fornsök) med alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

NYKÖPINGS KOMMUNS BILDARKIV
Sökord: Nyköpingshus och Nyköpingsån
Titel: NKBFA VYGE82 – Slott
Fototid: 1880–1908
Hämtad: 2 november 2022
<https://bildarkiv.nykoping.se/items/show/37613>

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnr:	3608
Länsstyrelsens diarienummer:	431-9413-2021
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2022-06-03
Uppdragsgivare:	Länsstyrelsen i Södermanlands län
Företagare:	Statens Fastighetsverk
Uppdragsnr i KMR:	202200787
Län:	Södermanland
Landskap:	Södermanland
Kommun:	Nyköping
Socken:	Nyköping
Fastighetsbeteckning:	Nyköpingshus 1
Berörda lämningar, KMR:	L1984:6664
Typ av undersökning:	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Utförandetid, fältarbete:	9 september och 26 oktober 2022
Inmätningssystem:	RTK-GPS
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdssystem:	RH2000
Projektledare:	Dennis Bernhus
Rapportansvarig:	Dennis Bernhus
Fältpersonal:	Dennis Bernhus, Stefan Gustafsson
Fyndfotografering:	Kenneth Svensson
Planer och layout:	Ida Söderström
Kvalitetssäkring:	Jan Kockum
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs

BILAGA 1. SCHAKT

Schakt	Objekt	Storlek (m)	Djup (m)	Area (m ²)	Kontext	Beskrivning
1	Schakt med indikation	9 x 1,7	1	10	100 101	Schakt för nedläggning av brunn och rör för spillvatten. Schaktet var lokaliserat norr om borgmuren för Gustav Vasas kanonrondell. Första 4 m bestod enbart av återförda massor från tidigare undersökningar. Vid schaktets norra del smalnade schaktet av till 0,6 m i bredd. Där framkom ett kraftigare utfyllnadslager och en stenkonstruktion, troligen utjämning och mur för äldre strandskoning.
2	Schakt med indikation	2 x 1,6	1	3	102	Schakt för nedläggning av brunn på borggården till kanonrondellen och gamla residenset för Nyköpingshus. Schaktet bestod av utfyllnadsmassor med tegel och tegelkross, kalkbruk. Framkom även en del grövre stenplattor.

BILAGA 2. KONTEXTER

Kontext	Objekt	Schakt	Storlek (m)	Djup (m)	Nivå (m. ö. h)	Observationer
100	Murkonstruktion	1	1 x 0,6	0,3	2,3	Stenkonstruktion som framkom i schaktets botten, enbart hjässan av stenarna rensades fram. Stenkonstruktionen bestod av tre stenar i storlek på ca 0,55x0,3–0,35x0,35 m som låg i en nord – sydlig riktning. Tolkas som murkonstruktion, troligt tillhörande äldre strandskoning.
101	Utfyllnadslager	1	3 x 0,6	0,5	2,7	Utgjänningslager bestående av tegelkross, tegelsten, murbruk och silt. Framkom runt om och på konstruktion 100. Trolig utjämning av strandkanten för Nyköpingsån.
102	Utfyllnadslager	2	2 x 1	1	6,5	Utgjänningslager intill mur vid innegården direkt söder om kanontornet. Lagret bestod av tegelkross och hela tegelstenar, kalkbruk samt en silt blandad massa. Framkom en del grova golvplattor i sten, troligen från borggårdens äldre markyta.

Rapporter från Arkeologikonsult 2022:3608